

اُنوپ وِرک
لپئی اُتارا : جاوید مونا

چاچا شنکارا

چاچے شنکارے دی گل کردیاں مینوں اِنج لگن لگ پیندا جیویں رہراس دا پاٹھ
کردیاں کئے کوئی اکھر دودھ گھٹ کہہ بیٹھاتاں پُن دی تھان پاپاں دا ای بھاگی نہ بن
جاواں۔ اوہنے کدے گھٹنا نہیں۔ کھورے اوہ کیہوی مٹی دا بنیا سی کہ اوہدے لکھ عیاں
چوں وی ہاڑھ وِچ پئے مینہ نال بھیجی دھرتی وانگ مہک آندی۔ میرے چیتے دی عمر
حالے دودھے دندیں سی جدوں اوہنے مینوں کنھاڑے چک کے میرے بھرا دے ویاہ
تے باردا جُھمر پاوندیاں کوئی ڈھولے ورگی شے لمی بیک وِچ گائی سی جس دیاں
دوسراں دے بھاواں دے بہن حالے تیکر میرے من دی ہری کچھ بھاونوں
چردے رہندے نیں:

میٹی وِطناں دی وازاں پئی اُو مادی،

او بوڑے کھوہ دے پانیا

پردیساں دی تے ٹھنڈی واء وی ہک ساڑی

اوائے مُگھریں آجا ہانیا

اوس دن اوہنے دارو نال گہہ گج ہو کے چانگھراں ماریاں تے ہندوستان، پاکستان
بنان والیاں نوں..... تے پھیر کنیں دن ڈنگراں والی کڑ وِچ ٹٹی منجی تے چُپ چاپ
پیار رہیا۔ ساریاں نے لکھ ترے کیتے پر اوہنے نہ گجھ کھادا نہ پیتا۔ ایہو کہی جاوے،
”میرا نہیں جے سوکن دھرتی تے من بھجدا، میرے ٹوٹے کر کے راوی وِچ وِہا آدو۔“

میری عمراں دی تریہہ بچھ جاوے گی۔“ میں اودوں ایانا بال ایہو سوچدا، چاچے نوں دُکھ کاہدا اے، نہ کسے دی پرداہ، نہ دھی دے ویان دا فکر، نہ مُنڈے دے وِگڑ جان دا ڈر؟ پر اِنج سمجھ آوندی اے کہ پرائی دھرتی کیویں پیراں نوں تھونہے وانگوں ڈنگدی رہندی اے۔

چاچے نوں ایدھرا مُلک اُکا ای نہ بھاوندنا۔ اُکڑو بل وانگ اوہ کتے وی گھب کے دل نہ لاوندنا۔ پہلاں پہل جدوں مُنڈے بل واہندے، اوہ مٹی دی مُٹھ چک کے بچھ لا کے دیکھدا تے پھیر سنگھ کے پرانہ سدا ہويا اِنج بولدا جیویں کسے سپولے نے اودھی جیہ نوں ڈنگ لیا ہووے، ”اوئے مُنڈیو کیوں ایس پھنڈر بھوئیں نال متھا ماروے او۔ ایہدی کُٹھ چوں کجھ نہیں جے اُگنا۔ اوہ پیلی جیہدے وِج بندہ وڈھ کے سٹیا سویرے پھیر اُگ پیندا سی، اوہ اتھے رکتھے؟ اینویں نہ ایہدی پک پھرولی جاو متاں کتے کوئی سب سلوگٹرا ای سنگھ جاندا جے۔“ اوہ اوہدے ول دیکھدے تے اوہ کملیاں ہار کسے ہور پیلی نوں رُکیا ہويا سنگھ رہیا ہوندا۔ پھیر اوہنے مُل دی لیاندی وہٹی وانگ ہولی ہولی جی لاونا شروع کیتا۔ پر آپنی اندرلی دُنیا دے رُکھ تے اوہنے ایس اوپری دھرتی دے کسے وی پچھی دا آہلنا نہ پین دتا۔

چاچے شنگارے دا گل بات کرن دا حساب کتاب آپنی ای قسَم دا سی۔ اوہدے نال بھوئیں کیڈی وی نموشی دی گل ہوئی ہووے اوہنے تہانوں ایس لہجے نال سناونی اے کہ تہانوں خود آپنا آپ بونا جیہا لگن لگ پینا۔ اوہنے آپنی آنکھ دا کنگرا کدے بھرن نہیں سی دتا۔ اوہ اک اچبہا شہنشاہ سی، جیہڑا زندگی دیاں ساریاں لڑائیاں ہار کے وی دکھالا چتیاں وانگ ای دتی رکھدا۔ نکلیاں نکلیاں وارداتاں دسدا دسدا اوہ شہداں دا اچبہا پلتھا ماردا کہ سُنن والا اوہدے پیراں وِج ڈگ پیندا تے چاچا انھول ای کہہ دیندا، ”گل تے وِچوں کوئی وڈی نہیں سی پر بن ای اِنج دی گئی۔“

چاچے نے بڑے لاجھ نال دسنا کہ اوہدا نیکے ہوندے دا رنگ کاکھورا سی جیویں
 آٹے وچ سندھور رلیا ہووے۔ بے بے اوہنوں صاحب آہندی ہوندی سی تے ایہو
 کہندی کہ میں تاں شدگارے نوں کسے میم نال ویاہونا اے۔ اوہ مجھیں چاردا کسے ان
 ڈٹھی میم نال ای من وچ مکھانیاں ورگیاں گلاں کردا رہندا۔ چاچے نے ساری عمر ویاہ
 نہ کروایا۔ جاں انج کہہ لوو کہ ہویا ای نہ۔ پر اوہنوں ایس گل دا بھورا رنج نہیں سی۔
 تائے ہزار اسگھ دے دھی پتر جگر دے ٹوٹے سن۔ ساری قبیلداری دا جھنجھٹ چاچے
 دے گل سی۔ ہزار اسگھ تے مورچیاں تے تریا رہندا۔ جدوں چاچے نوں پکھنا کہ تایا
 نہیں نظر آیا۔ اوہنے کہنا، ”اوہ کالیاں دے مورچے تے گیا اے۔ آہندے میں انج
 مورچے تے بہہ گیا جیویں کڈی میوے تے بیٹھی ہووے۔ بھلائی پکھو مورچہ ہے کہ
 کڈی دے آٹے جدوں جی کیتا چوچے کڈھ لے۔ ایہناں نوں نہیں ساری عمر پتہ
 لگنا کہ منگدے کیہ نہیں۔“ اوہنے سورج وانگ بلدی عمر آپنے بھتیجاں دے دکھاں
 درداں دے سیال نوں گرماون تے لا دتی۔ بے کسے نے کہنا، ”چاچا تیری مڑھی تے
 کسے نے دیوا نہیں بالنا۔“ تے اوہنے ہس کے کہنا، ”بے مڑھی ہووے گی تاں دیوا بلے
 گا نا، میں تے ثابت ثبوت اُتانہہ پیش ہونائے کہ لے سانجھ جو کجھ دتا سی اسان نہیں
 ایہدے چوں کجھ کھرچیا، گویا۔“

چاچا جدوں جوان سی کتے لہور گیا۔ اتھے میم دیکھ کے اوہنوں آپنی بے بے دی
 گل یاد آ گئی۔ سونہہ کھا کے مڑیا کہ پھیرے لینے میں تاں ایس میم نال، نہیں تے
 ایہہ باجرے دی روٹی کھان دا کیہ فاندہ۔ ایہہ میم کسے جج دی گڑی سی۔ چاچا آپنے
 بیلیاں نوں لے کے اوہنوں چکن پیا۔ اوہ تے ہتھ نہ آئی مڑیاں جج دی گھوڑی لیا۔
 سونہیاں پیڑ کڈھ کے چاچے دے کھوہ تے لے آندی۔ گھوڑی کماد وچ بچھی ہنک
 پئی۔ چاچے نوں اوس چوری وچ پنج سال دی قید ہو گئی۔

میں ایہہ گل جدوں چاچے نوں کچھی، کہن لگا، ”گل تے کجھ ایس طرحاں ہوئی سی، اصل وچ گھوڑی بڑی چنگی نسل دی سی۔ میں آکھیا، آئے تے ہوئے آں کجھ تے لے کے جائیے۔ خالی ہتھ مڑیاں پنڈ والیاں وی تھہڑاں کرنیاں نہیں کہ گیا شدگا رامیم نال گانا کھڈے کے۔ بس ایس جیل دے گیر وچ عمر پکی ہوگئی پھیر سوچیا ہے ہُن کتے ویاہ وی کروا لوں تاں اینویں کچھلی عمر وی اولاد نوں لوکی شک دی نظرے دیکھدے میں کہ کھورے آپنی وی سو کہ نہیں۔ سو وقت لنگھ گیا دیکھ کے۔ من نوں سمجھا لیا کہ جے تے میم ہتھ لگ جاندی تاں تے سُرگ سی نہیں تے اگانہہ رب تے احسان کرن والے تے ہوواں گے کہ توں کیہڑا لال چوڑے والی ساڈے لڑ لائی سی، جیہدا رُعب دینا میں؟“ میں آکھیا، ”جے چاچا تینوں میم دی مل جاندی پھیر اوہنوں کتھے رکھو؟“ بولیا، ”رکھن نوں پتر کیہڑا کینٹھا سی جیہڑا میں رات دن گل پائی پھر ناسی۔“

اک دن میں چاچے دے اندروں اوہ گل کھر وچی سی، جیہدا سارے علاقے دے لوک چرچا کردے ہس ہس دوہرے ہوندے جاندے۔ چاچا ہسن لگا، ”اسیں وڈی دا کیتا ویاہ۔ ساک ملے بختاور..... اسیں وتوں پئی گینے رکھ کے دتا لیا۔ ساری بار وچ کسے ایڈا ویاہ ہوندا نہیں سی دیکھیا۔ اودوں تے ہوگئی بکے بکے، مگروں آہ تیرے بھرا لڑن کہ تسمیں تے ساڈے ہتھ تھوٹھا پھڑا دتاے۔ میں اوہناں نوں تھیرا سمجھایا پئی گڑی دے جیہو جیہے کرم سی اوہ لے گئی۔ آکھن، نہیں اسیں بار وچ کتے مونہہ دکھان جو گے نہیں۔ لوکس مونہہ جوڑ جوڑ گلاں بناوندے میں کہ وڈے کھسی کھاناں نے سیاڑ رکھ کے چودھر بنائی اے تے ہُن بھکھ دے پھٹھو بنے پھر دے میں۔ میں اک کے آکھیا، جے نہیں جے کھلونڈے تاں چلو لے آوندے آں دتا سماں۔ اسیں اک رات جا پاڑ لایا آپنے ای گوماں ول۔ قدرتی اوہ جاگ پئے۔ ساڈا جوانی لگیا میرے گنڈاسا مارن تے پیرا بول پیا، پراہونیا نہ ماریں، ایہہ ماسڑ ای۔“ اوہنے گنڈاسا نہ ماریا پر سویرے سانوں

کملے پرھیں وچ لے گئے۔ پنڈ دا ذیلدار کہن لگا، کیہڑا وئی بھلا مانس جیہڑا آپنی دھی دا گھر ای بھنن پیا۔‘ میرے چٹے لٹھے دی کھڑکھڑ کردی چادر نبھی ہوئی، کلیاں والا دُوہ دھوتا جھگا، سرتے مایا لگی شملے والی پگ، ہتھ وچ لکویاں والا کھونڈا..... جدوں میں اُٹھ کے کھلوتا دھرم نال سارا پنڈ پانیوں پانی ہو گیا تے اُتانبہ ساڈے ول کوئی اکھ ای نہ چلے تے اسیں اپنے پنڈ پرت کے شکر کہتا کہ بُہتا نہیں وگاڑ پیا، بچاء رہ گیا اے۔“

چاچا ایہہ گل سُنو دیاں آپنی نموشی دی ندی وچوں مُرگابی وانگ بنا بھجے لنگھ گیا۔

اک وار چاچا آڑھتیاں توں پیسے لین گیا۔ چیتز دا مینہ تیرھواں گنیا جاندا اے پیسے دی تنگی کھنوں۔ چاچے نے شاہ توں پنج ہزار کڈھوا لیا۔ شاہ کہن لگا، ”ہنگارا سنگھ، دیکھ پیسے تے لے جا پر آپنی بنی ہوئی وگڑے نہ۔ پیسہ بڑے سبندھ خراب کر دیندا اے۔“ پھتوئی دے بو بھجے وچ پیسے پاوندیاں چاچا بولیا، ”شاہ جی، میرے ولوں تے نہیں وگڑنی۔ جدوں وگڑنی اے تُوں پہل کرنی اے۔“ شاہ حیران ہو یا کہندا، ”کس طرحاں؟“ چاچا آکھن لگا، ”دیکھو میں تے ہُن تہاڈی ہئی تے پُر نہیں پانا، تُوں پنڈ گیڑے مارنے نیں۔ میں تے جے آکھو تہاڈے متھے نہیں لگدا۔ گرم سرد تے تُوں ہونا اے۔ میں تے کسے دل دی کلام نہیں کردا، تہاڈے نال۔“ شاہ نوں ایہہ سُن کے ہس دیاں ہس دیاں اُتھو آ گیا۔

میں پٹیالے کالج وچ پڑھدا ساں۔ اک دن دیکھیا چاچے دے دوویں ہتھیں دو پھپیاں پھڑیاں ہوئیاں تریا آوے۔ پہلاں اوہ پرنسپل دے پیراں کول پچی دھردا ہو یا بولیا، ”موتیاں والیو ساڈا چھوہر چار حرف سدھے پاوں لئی تہاڈے کول آیا، میرے کول تہاڈی بڑی صفت کردا۔ آہندا ہوندائے، ماییاں نالوں وی ودھ پیار کردے نیں ساڈے گرو۔ میں سوچیا نالے تہاڈے درشن دیدار ہو جان گے۔ چار گُو سیر تو کڑ مجھ دا گھبو جوڑیا سی، نالے اوداں تہاڈے چرنیں متھا ٹیک آواں گا نالے عرض کر آواں گا

کہ ایہدا دھیان رکھیو، پڑھ لکھ کے کتے افسر بن جاوے ساڈی گل سورا جائے۔ اسیں
تاں ہُن تیکر جیلاں نوں ای گھر بنائی رکھیاے۔“ پرنسپل نے اوہدی شردھا وکھ کے گھیو
رکھ لیا پر گل اُلٹ ہوگئی۔ چاچا دارو والی پچی، جیہڑی میرے یاراں دوستاں لئی لیا یا سی،
اوہ غلطی نال پرنسپل نوں دے آیا تے گھیو والی ساڈے کول آن دھری۔ سویرے ہوٹل
وچ سانوں بُلاوا آ گیا۔ میں ڈردا مارا پرنسپل صاحب کول گیا۔ میں سوچ لیا کہ ہُن کالج
توں پھٹی، کسے نے نہیں بخشا۔ پر پرنسپل نے اوپری جیہی جھات پاوندیاں مینوں تاڑنا
کیتی کہ چاچے نوں آکھیں تیرا چھیتی پتہ لیندا رہیا کرے، نہیں تے ہوٹل وچ
رہندے مڈے وگڑ جاندے نیں۔ میں چاچے نوں دسیا کہ مینوں انج آکھیا سو۔ ہس
کے کہن لگا، ”لگ تے مینوں مکالا ای گیا سی پر جدوں اوہنے چھٹ گُو چکھی ہووے
گی، اکھان وچ سرگ اتر آیا ہو سو گا۔ ایہو جیہی آب حیات دا تاں رب وی منگ کے
ہاڑا پیندا۔ رُوح دا ماکیوں اے ایہہ دارو۔ ہاری ساری نہیں بنا سکدا۔ ہوٹل توں تیار
ہو کے جدوں باہر نکلے تاں اگے وچھیری ورگی گڑی تری آوے۔ چاچے نے مینوں
سینت نال اوس سرہوں دی گندل بارے پکھیا۔ میں دسیا کہ ایہہ ڈی سی دی گڑی اے،
میرے نال پڑھدی اے۔ چاچا پل گُو سوچ کے بولیا، ”واہ لے وتر بے وگدا ای، نالے
کوئی کم ای لواں گے ڈی سی کولوں۔“ میں ہس پیا، ”چاچا ساڈے جیسے پچامے پاون
والیاں جٹ بُوٹاں نال ایہہ افسراں دیاں گڑیاں گلاں نہیں کردیاں ایہہ تے سُوٹاں
بُوٹاں والیاں نال گرت مٹ کردیاں نیں۔“ چاچا مینوں سدھا بزار لے گیا۔ گرم
سُوٹ، پیراں لئی تسمیاں والے سوہنے بُوٹ تے ہور رنا ای شقینی لاوان والا نک سک
سمان لے دتا۔ کجھ یاد کر کے میں آکھیا، ”چاچا میرے کچھے وی پائے نیں، لگدے ہتھ
دواوہ لے دے۔“ مینوں جھڑک کے بولیا، ”تھیرا کجھ لے لیا ای، روٹی دی بُری کھوا۔
میں پنڈ جا کے ڈنگراں دے پٹھے دتھے دا وی کجھ کرناے۔“ میں حیران کہ پنچ سو دا

سان لے کے دین والا چاچا پنجاں روپیاں تے ڈول گیا۔ سو پھیر حوصلہ کر کے آکھیا، ”چاچا تے دے دوگچھے۔“ گھوڑی وٹ کے بولیا، ”ٹریا چل، کردیاں گا میں اوہ انتظام وی۔“ میں ڈور بٹور کہ ایہہ کتھوں انتظام کرے گا۔ میں پھیر ترلا کیتا۔ کہندا، ”توں تے خُدا ئی جَمیا ایں، ورکاں دے گھر، کوئی صرفہ تے تینوں کرنا آوندا ای نہیں۔ ہوٹل دتھے توں رہندا ایں، اوتھے میں سویرے ویکھیا سی تئی تے کئی گچھیاں جیہیاں لکھدیاں سن۔ اوتھوں دو کھسکا کے دے دیاں گا۔ کوئی پتہ گدا اے۔“ میرا ہاسا نکل گیا۔ میں کہیا، ”چاچا من گئے تیرے حسابی ہون نوں۔ پنج روپے بچا کے تے توں اکل اپیلی خرید لیں گا۔“ بھولے بھا بولیا، ”جتھے ایدھروں اودھروں سردا ہووے، اوتھے ضرور آ اپنا بوجھا ہولا کرنا اے۔“ ورکاں دی چوری والی عادت بارے چاچا ایہہ کہندا، ”ورک بھاویں لکھ پاتشاہ ہون چنگی گھوڑی مجھ ویکھ کے اوہناں دامن ڈول جاندا اے۔ چنگی چیز دوجے کول اوہ جرای نہیں سکدے۔ ایہہ کوئی اوہناں دا ہوس نہیں، سُہا اے۔“

ایہہ اودوں دی گل اے جدوں جتنا سرکار بنی سی۔ چاچے نے انجن لئی قرضہ لیا۔ کشت ویلے سر نہ موٹن کر کے بینک والے پھڑ کے لے گئے۔ میں چدن پنڈ گیا مینوں گھر دیاں نے دسیا کہ چاچے نوں قرضے والے لے گئے سن۔ پوری رقم تار کے اودھوں چھڈا کے لیاندا اے۔ چاچا گھوہ تے بیٹھا سنو کڑا کڈھدا سی۔ میں گوڈیں ہتھ لاون توں بعد جدوں ایہہ گل کچھی، ہس پیا۔ کھنکورا مار کے بولیا، ”آ ہو اک دن آئے سن ڈی سی دے بندے اکھے تینوں سدیاے کہ کوئی صلاح بات کرنی ایں۔ پہلاں تے میں نہ غلر کیتی، جدوں زیادہ کھیڑے پے گئے میں چلا گیا۔ ڈی سی کہن لگا، چاچا سرکار ہوگی آپسیے لولوں کمزور۔ جیویں کیویں ایہدی امداد کر۔ ساتھوں تے ہُن مُلازماں دیاں تتھاہاں وی نہیوں دیتاں جاندیاں۔ توں سیانا ایں، کوئی جگت دس۔“ میں چُکھیا، ”دلہیا پھیر کوئی ڈھنگ؟“ ”پُتر ڈھنگ لھسنا سی سواہ تے کھیہ۔ پہلاں آہندے نیں تُول

لواؤ، اُنچ ودھاؤ پھیر جٹاں دے مگر کما داں وِچ اگراہی لئی سبھے پھر دے نیں۔ میرے تے حساب وِچ ایہو گل آئی اے، کہ ایہہ موتر پینیاں دی سرکار بھتا چر نہیوں چلنی۔“

آزادی دی قید ہوئے لوکاں لئی پینشن لاون دی گل ٹری۔ چاچا شنگارا سنگھ نے کاغذ بھر دتے۔ شہید بھگت سنگھ دے بھرا گلنار سنگھ نے کچھ گچھ کرنی سی۔ جدوں چاچے دی واری آئی تاں اوہنے پُچھیا، ”پاپو جی تئیں کدے جیل کئی سی؟“ چاچے نے ہور پاسے گل تور لئی، ”میں کوئی پینشن لین نہیں آیا۔ میں تے تیرے وِچ اوس سُرے دے درشن کرن آیاں جس نوں دیکھیاں بھکھ لہندی سی۔ اودھر چار مُربے وسدے رسدے چھڈ آئے آں، بھاڈی ایس پینشن نے کوئی محل تے پانہیں دینے سبھ نوں۔ اوہ داتا دین والا اے، بندے دے ہتھوں دوا کے تے اوہنے وڈیائی دینی ہوندی اے۔ اوہ اُپر والے دا جیویں جی کرے اوہنوں جس دیوے، اسیں تئیں کیدے پانی ہار ہاں۔“ چاچے نوں اوہنے کجھ ہور کُچھ بنا پینشن لاوتی۔ سارے ہسن کہ گھوڑی کھولن دے جُرم وِچ قید ہويا چاچا پینشنیا بن گیا۔

چاچے نوں پتہ لکيا کہ اودھر لے گردواریاں دے درشناں لئی جتھے نوں کھل ملی اے۔ اوہنے جھٹ آپنا ناں پتہ امبرسر جا لکھایا۔ پاکستان جان لکيا اوہ ساریاں دے گل لگ ملیا۔ اوہدیاں اکھاں چوں ساون دی جھڑی وانگ اتھرو تر پکدے سی۔ میں آکھیا، ”چاچا انج لگدائے جیویں لام تے چلیا ہویں۔ اوہ دساں دناں نوں تُوں پھیر مُر آونا، ایڈی دل نوں لاون والی کبھڑی گل اے۔“ کہندا، ”پتر آپنے وطن چلیاں کھورے اوہ ہور آپنے کول ای رکھ لئے، مینوں تے اج انج چاء اے جیویں کوئی بھین اپنے بھرا دے پلیٹھی دے چھوہر دے دھان تے چلی ہووے۔“

جتھے والے دسدے اوہ جتا چر اودھر رہیا، انجانیاں وانگ کدے نخس، کدے بھباں مار کے روپوے۔ کدی بھنجے لیٹنیاں لین لگ جاند، جے کسے نے کہنا کہ کپڑے خراب

ہوندے نیں، اوہنے دھائی لے کے پینا۔

”ایہہ مٹی تے سُجی اے ایہہ تن من دی میل لاہ دیندی ایں۔ تہانوں کیہ پتہ ایہدی تاثیر دا۔“ واپس آوندیاں نال والے دسدے نیں اوہ نکانیوں ای گڈی دی باری وچ کھلو گیا۔ اسماں بڑا زور لایا کہ وڈیرا سریراے اندر رمان نال بہو..... پر منیا نہ۔ راوی آئی اوہنے گڈی چوں اچھو پلے چھال مار وئی۔ سارے ہفڑا دفڑی مچ گئی۔ اوہدی سیٹ تے اوہدا جھولا پیاسی۔ پھروں کے ویکھیا نکانہ صاحب توں ملیا پر شاد تے مٹھ گُو مٹی اوہدے پر نے دے لڑ بھھی سی۔